

Psihologija religije kod Williama Jamesa

Slukan, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Department of Cultural studies / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Odjel za kulturologiju**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:156:055079>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the diploma theses of the Department of Cultural Studies, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU
ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

ZAVRŠNI RAD

Osijek, 1. rujna 2017.

Ivana Slukan

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU
ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

ZAVRŠNI RAD

TEMA: Psihologija religije kod Williama Jamesa

PRISTUPNIK: Ivana Slukan

Osijek, 1. rujna 2017.

Ivana Slukan

ODJEL ZA KULTUROLOGIJU	
ZAVRŠNI RAD Znanstveno područje: Humanističke znanosti Znanstveno polje: Religijske znanosti Znanstvena grana:	
Prilog:	Izrađeno: rujan 2017.
	Primljeno:
	MENTOR: doc. dr .sc. Ivo Džinić
	KOMENTOR: -
	MJ:
	Broj priloga:
	PRISTUPNICA: Ivana Slukan

Mentor:

Doc.dr.sc. Ivo Džinić

Predsjednik Odbora za
završne i diplomske ispite:
doc. dr. sc. Ivo Džinić

SADRŽAJ

1. UVOD	7
2. PSIHOLOGIJA RELIGIJE	8
2.1. Psihologija i religioznost	9
2.2. Osnova, predmet, cilj	9
2.3. Postoji li religijski problem u svijetlu moderne psihologije religije?	11
2.4. Američka psihologija religije	12
2.5. Glavni predstavnici psihologije religije	13
2.5.1. Edwin Diller Starbuck	13
2.5.2. George A. Coe	14
2.5.3. James B. Pratt	14
2.5.4. George B. Cutten	15
3. WILLIAM JAMES – VELIKAN AMERIČKE PSIHOLOGIJE	16
3.1. Opus Williama Jamesa	17
3.2. Vrijeme prosvjetiteljstva kao vremenski okvir života W. Jamesa	18
4. PSIHOLOGIJA RELIGIJE U ANALIZI WILLIAMA JAMESA – GLAVNE INTERPRETACIJE	20
4.1. Religijsko ponašanje je normalno	20
4.2. Kritika medicinskog materijalizma	21
4.3. Sveto	23
4.3.1. Svetost i obraćenje	24
4.4. Razlikovanje dvaju aspekata religije – institucionalni i personalni	24
5. PROSUDBA JAMESOVE PSIHOANALIZE RELIGIJSKOG FENOMENA	26
6. ZAKLJUČAK	28
7. LITERATURA	29
11. SUMMARY	30

SAŽETAK

Početak rada donosi osvrt na psihologiju religije u općim crtama. Nadalje, iznose se teze o povezanosti psihologije i religije, govori se o predmetu i cilju iste te postoje li neki religijski problemi u svjetlu moderne psihologije religije.

Sljedeće poglavlje posvećeno je američkoj psihologiji religije i to zbog utjecaja američkih psihologa, o čemu je riječ u nastavku pregleda. Također, prikazan je život i rad nekih glavnih predstavnika na području psihologije religije kao što su, dakako, William James, Edwin Diller Starbuck, George A. Coe, James B. Pratt i dr. Ono što u nastavku slijedi pregled je biografije velikana američke psihologije, a riječ je o Williamu Jamesu.

Odmah u nastavku prikazan je opus velikog psihologa, a dan je i vremenski okvir u kojemu je James živio i stvarao. Potom slijedi psihologija religije u analizi Williama Jamesa i u tom poglavlju sadržane su glavne Jamesove interpretacije; dakle objašnjava se kako je prema Jamesu religijsko ponašanje normalno, prikazana je i njegova kritika medicinskog materijalizma, a opisan je i fenomen svetoga prema Jamesovim shvaćanjima, s posebnim osvrtom na svetost i obraćenje.

Potonje u nizu, objašnjava se razlikovanje Jamesovih dvaju aspekata religije i to onaj institucionalni i onaj personalni. Nakon toga iznesena je prosudba Jamesove psihoanalize religijskog fenomena sa pozitivnim i negativnim stranama.

KLJUČNE RIJEČI

William James, psihologija religije, Raznolikosti religioznog iskustva, američka psihologija religije, prosvjetiteljstvo

SUMMARY

Beginning of this paper brings you basic review of psychology of religion. Further in work, you can read theses about the connection between psychology and religion, it's main subject and are there some religious problems in the light of modern psychology of religion. Next chapter is dedicated to american psychology of religion because of interest of american psychologists, which is mentioned deeper in the review. Also, you can read about some of the primary representatives of psychology of religion's territories, like, William James, Edwin Diller Starbuck, George A. Coe, James B. Pratt and others. What comes next is a review of an american psychology's father, who is of course William James. In resumption are all the works of the great psychologist shown, and so is the time in which James was living and working. Next is William James's analysis of psychology of religion and that chapter contains James's main interpretations; so it is explained why is, according to James, religious behavior normal, his criticism about medical materialism, and, according to James's conclusions, the phenomenon of sacred is shown with special review on sanctity and conversion. The difference of James's two religions, institutional and personal, is explained at last. After that, judgement of James's psychoanalysis of the religious phenomenon is presented with positive and negative sides.

KEY WORDS

William James, psychology of religion , On the Varieties of Religious Experience, american psychology of religion, enlightenment

1. UVOD

Važno ime u psihologiji religije, koja je i područje zanimanja ovoga kratkog pregleda, zauzima američki psiholog, William James, koji svojim opusom pokazuje svu svoju svestranost u onome što možemo nazvati religijskim fenomenom.

Cilj ovog rada bio je prikazati značaj Williama Jamesa u psihologiji religije i sve njezine dimenzije. Riječ je o radu koji se bazirao na nekim glavnim postulatima poput religijskog ponašanja, institucionalne i personalne religije, fenomena svetog, a propituje se i medicinski materijalizam kako ga vidi James i sl.

Na samom početku u radu se donose opće karakteristike o psihologiji religije, fokus se tada prebacuje na američku psihologiju religije prikazujući njezine glavne predstavnike, a nastavak rada bavi se velikanom Williamom Jamesom i njegovim opusom, biografijom, a bit će riječi i o prosvjetiteljstvu kao vremenskom okviru. Nakon toga donesen je pregled psihologije religije u analizi Williama Jamesa sa svim njegovim glavnim interpretacijama. Na samom kraju donesena je i prosudba Jamesovih postulata.

2. PSIHOLOGIJA RELIGIJE

Psihologija religije jedna je od najmlađih grana psihologije koja istražuje čovjekovu religioznost. (Nikić, 2007, 8) „Religioznost u užem značenju riječi, onaj je vid čovjekova odnosa spram religije koji naglašava osobnu, dublju vezanost uz religiju, nadnaravno, sveto. Ta dimenzija slijedi osobnu samodefiniciju kao religiozne osobe, stupanj važnosti Boga u svakodnevnom životu, priznanje da vjera može utješiti ili ohrabriti, učestalost molitve Bogu izvan vjerskih obreda i sl. Ona, dakle, pokušava prepoznati osobni doživljaj religije, neovisno o vjerovanju ili identifikaciji s određenom konfesionalnom zajednicom.“ (Zrinščak, 2008,28.) Kako navodi Nikić „religioznost je multidimenzionalna pojava. Faktorska analiza je otkrila 5 temeljnih dimenzija religioznosti:

1. Ideološka dimenzija = religiozna vjerovanja - odnosi se na sadržaj vjere: ideje, dogme, nauku, shvaćanja i vjerovanja koje osoba treba prihvatiti ako želi pripadati određenoj religiji. U tom smislu govori se o katoličkoj, hinduističkoj, muslimanskoj doktrini. Ideološka dimenzija se nalazi na nivou nazora na svijet. U tom smislu može se s E. Frommom reći da su svi ljudi religiozni.

2. Ritualistička dimenzija = religiozna praksa - odnosi se na različite obrede i na religiozne čine. Ovdje pripadaju sve vrste privatnih i javnih pobožnosti, molitva, post, svetkovanje, primanje sakramenata. Velik je broj oblika religiozne prakse. Najčešći oblici su: molitva, čitanje svetih spisa i zajedničko (sakralno) blagovanje.

3. Eksperimentalna dimenzija = religiozno iskustvo - Odnosi se na neposredno iskustvo. Najupadljivija forma religioznog iskustva je obraćenje. Obično se razlikuju tri vrste: naglo obraćenje (Sv. Pavao), postupno obraćenje (sv. Augustin), te svakodnevno (nesvjesno) obraćenje kad se promjene događaju tako da ih osoba često nije ni svjesna. Drugi oblik religioznog iskustva je mistični doživljaj, a postoji također i karizmatičko iskustvo.

4. Inтелеktualna dimenzija = religiozno znanje - Odnosi se na osobnu informiranost i poznavanje sadržaja vjerovanja. Nije pouzdani kriterij religioznosti (jer i ateista može mnogo znati iz teologije), ali je potrebna kako religija ne bi postala iracionalna.

5. Konsekvencijalna dimenzija = religiozni učinci - Odnosi se na posljedice prihvatanja religije. Mogu se podijeliti u dvije skupine: nagrade i dužnosti. Nagrade: mir duše i savjesti,

obećanje vječnog života. Dužnosti i odgovornosti: prihvatanje moralnog kodeksa, promjena ponašanja.“ (Nikić, 2007, 3)

2.1.Psihologija i religioznost

Psiholozi sustavno proučavaju raznolike religiozne sadržaje, dok povijest psihologije religije ili religioznosti očituje mnoštvo perspektiva i suprotnih stavova, ali i zajednički utvrđenih činjenica i općeprihvaćenih mišljenja. (Čorić, 2003, 20) „Može se reći da ima toliko različitih religioznih iskustava koliko i religioznih ljudi na zemlji, a može se i dodati i onoliko različitih interpretacija o njima koliko i psiholoških istraživanja njima posvećenih.“ (Čorić, 2003, 20)

Ipak projekt jednoga ovakvog predmeta mogao bi nekome na prvi pogled izgledati poput utopije. „Na jednoj strani, sadržaji i područja same psihologije toliko su mnogobrojni, a višestrukost škola i mišljenja toliko raznolika, da ih se gotovo ne može svesti pod određeni nazivnik. Na drugoj strani, područje religije je neizmjereno široko, svojevrsno i grana se u bezbroj smjerova. Unatoč tomu, istraživačka praksa i psihologijskih i religijskih znanosti potvrđuje da se svaka od ovih znanosti ipak odnosi na jedan realitet koji se zove psihologija odnosno religija, te da svaka ima svoju bit oko koje se sve okreće.“ (Čorić, 2003, 20) Prema tome, sastavljanje jedne psihologijske studije o religiji, bez dvojbe je osnovano. Međutim, upravo spomenuta širina religije i mnogostrukost pravaca i mišljenja u psihologiji upozoravaju nas da je iluzorno očekivati čvrst projekt jednog predmeta generalne i sveopće psihologije religije. (Čorić, 2003, 20)

2.2.Osnova, predmet, cilj

Predmet psihologijskog proučavanja kako Čorić navodi „na ovom području trebala bi biti osoba, koja, odgovarajući na zov raznolikih vjerskih datosti, posredstvom upravo psihičkih procesa postaje religiozna ili nereligiozna. To postajanje je dinamičan proces i psihologija postajanja je u ovom osnovnom smislu genetska psihologija, koja pokušava objasniti religioznost i osloboditi je od psihologističkih predrasuda, koje, vjerujemo, opterećuju dio povijesti psihologije religije.“ (Čorić, 2003, 23.-24.)

Cilj je ove psihologije prema Čoriću „da pomogne razumjeti kako čovjek svoj religiozni odnos, koji za njegov život ima poseban smisao, razvija ili upravo ne razvija, a ne kako on stvara religiju. Religija kao simbolički sustav sadrži moć inspiracije za čovjeka, ali

on sa svoje strane postaje religiozan tek kad prihvati religiju kao osobnu inicijativu. No, ta ljudska inicijativa niti je slučajna niti je određena samo logikom razuma. Ona zavisi od određenih psihičkih datosti i procesa, koji posjeduju vlastitu logiku.“ (Čorić, 2003, 24.)

I upravo je to u temelju onoga što zapravo zanima psihologiju religije. A da bi se uopće odgovorilo na stvarnost jednoga religioznog čovjeka, važno je bitne sastavnice te religije (koju je čovjek učinio svojom osobnom) i način na koji on po njoj živi, točno i ispravno promatrati. Ta življena religija, u svojoj empirijskoj stvarnosti, svakako je vrlo kompleksna cjelovitost pojava sastavljenih od: vjere, povjerenja, osjećaja, različitih praktičnih postupaka i posljedica, koji opet djeluju na druga životna područja. (Čorić, 2003, 24.)

Dakle, zadaća je psihologije da komponente i forme religioznog života precizno promatra i opisuje, ono psihološko u religiji proučava, razvija prikladne instrumente za ovu svrhu, oblikuje teorijske koncepte koji će omogućiti skupljanje i interpretiranje uočenih sadržaja. (Čorić, 2003, 24.) Kao empirijska znanost psihologija religioznosti posvećuje se „uočljivim fenomenima, i utoliko ih djelomično objašnjava, koliko otkriva odnos njihovih uloga i funkcija s praktičnim životom pojedinca. Stoga, ne spada u njezinu kompetenciju štogod ustvrditi o egzistenciji i osobinama Nadnaravnoga, na koje se religija odnosi.“ (Čorić, 2003, 24.)

Navedimo primjer, „za psihologiju su izričaji Bog postoji u religioznom smislu beznačajni, jednako kao i, recimo, tvrdnja Bog je samo projekcija čovjeka. Međutim, psihologija je kompetentna, između ostalog, ispitati ulogu te projekcije, onu ulogu koju ona ima u religioznom čovjeku i u posljedicama toga utjecaja. Na drugoj strani, takva inkompetentnost psihologije u isto je vrijeme čuva od toga da u svoj sustav proučavanja ne uvede elemente nadnaravnog djelovanja i poimanja kao objašnjavajući element, a što bi se najlakše moglo pojaviti kao nagnuće kod nekih religioznih psihologa.“ (Čorić, 2003, 24.)

„Kao i kod drugih znanosti, osobna osvjedočenja onih koji se bave psihologijom religioznosti imaju gotovo neotklonjiv utjecaj na vlastite koncepte i objašnjavajuće teorije u navedenoj struci“ (Čorić, 2003, 25.), dok povijest psihologije također potvrđuje da se predrasude, podrijetlo i osobni interesi, koje u principu svatko ima, znaju lako infiltrirati u novostvorene koncepte i metode. To je dobro uvijek imati na umu, da bismo i u tome izoštrili našu budnost. (Čorić, 2003, 25.)

Također postoji i nekolicina prigovora protiv psihologije religije. Govori se da je religiozni život po svom psihičkom aspektu nepristupačan kako tuđem, tako i vlastitom opažanju, isto

tako, religiozni život nije čisto duševno zbivanje već je prožet nadnaravnom Božjom milošću, pa se zbog toga pravi religiozni doživljaj protivi psihološko-znanstvenom promatranju. (Keilbach 1937, 220) Pri proučavanju religioznog fenomena treba uvijek imati na umu granice psihološkog istraživanja. One su ograničene svojstvima predmeta koji se istražuju. Iako mi ne možemo razumom dokučiti Božju slobodu, ali unatoč i toj činjenici, znamo da pravi religiozni život pripada nadnaravnoj sferi, znamo da postoje slučajevi psihološkog opažanja. Primjer toga je sv. Augustin koji u svojim klasičnim *Ispovijestima* opisuje slučajeve psihološkog opažanja, a oni se i danas mogu natjecati s rezultatima najegzaktnijih istraživanja.

Opisivanje tih slučajeva ne otvara sumnju u njihovu nadnaravnost, već upravo suprotno služi kao dokaz da se prava religioznost može egzaktno promatrati. Također, pravi i punovrijedni religiozni život ne može se znanstveno promatrati za vrijeme aktualnog doživljavanja već se neposredno iza samog proživljavanja, u retrospektivnom promatranju, mogu izvjesne činjenice jasno utvrditi. Tako govoreći „možemo opisati različita religiozno (činjenična) stanja, pokazati psihičku strukturu izvjesnih religioznih procesa i pokazati zakonitost koja je njima svojstvena“ (Keilbach 1937, 220), što znači da je psihologija religije moguća.

2.3.Postoji li religijski problem u svijetlu moderne psihologije religije?

Potrebno je uvidjeti da psihologija religije ne rješava religijski problem, već istražuje njegovu iskustveno-pojavnu stranu. Odgovara li religioznosti uistinu nešto realno, odnosno postoji li uistinu predmetni sadržaj religiozne misli, a u zadnjem smislu: postoji li Bog, o tome treba tražiti odgovore istražujući filozofiju religije. Iz toga ipak ne slijedi da se psihologija religije indiferentno odnosi prema religijskom problemu uopće (Keilbach 1937, 230).

Moderna psihologija religije došla je, kako smo vidjeli, do neospornog rezultata, a to je „da u svakom religioznom doživljavanju prevladava pravo mišljenje i da bez mišljenja nema religioznosti. Iz toga nam prije svega mora biti jasno da religiji kao punovrijednoj duhovnoj pojavi pripada veliko značenje, jer kao psihička pojava religija je u najmanju ruku ravnopravna sa znanošću, kulturom, umjetnošću. Svojom upravljenošću na nešto „nezemaljsko“, na nešto „više“, religiozno doživljavanje kao da zaslužuje prvenstvo među svim duševnim pojavama.“ (Keilbach 1937, 230-231).

Modernoj psihologiji religije moramo biti zahvalni i što nam je znanstvenom egzaktnošću otkrila sljedeće činjenice. Prvo je da naše religiozno proživljavanje uključuje baš toliko razumskih trenutaka koliko je potrebno da se opravda razumska fundiranost religije. Drugo označava da je ova misaona srž religioznog proživljavanja obavijena i prožeta najrazličitijim doživljajima (Keilbach 1937, 232).

Dok je treće definirano ovako: „stvaralačko proživljavanje, to jest kao uspostavljanje unutrašnjeg odnosa između duše i Boga, religioznost ima svoju naročitu životnu dinamiku. Ta dinamika uveseljava čovjekovo srce i ispunjava ga onim blaženstvom što ga naslućuju i osjećaju samo oni koji svetom zbiljom proživljavaju svoju religiju“ (Keilbach 1937, 232).

2.4. Američka psihologija religije

„Pod direktnim utjecajem njemačke empirističke psihologije razvio se u Americi sredinom druge polovice 19. stoljeća naročiti psihološki pravac. Nešto prije 1880. godine počeo je George Tr. Ladd istraživati različita pitanja fiziološke i eksperimentalne psihologije“ (Keilbach 1938, 135). Njegovo djelo o osnovama fiziološke psihologije „Elements of Physiological Psychology“ iz 1887. godine bilo je od velikog značenja za daljni razvoj psihologije u Americi, ali i Engleskoj. Važna je i njegova kasnija psihologija pod naslovom: Psychology, Descriptive and Explanatory iz 1894. godine (Keilbach 1938, 135). Skoro u isto vrijeme počeo je raditi na području psihologije Granville St. Hall. On se s novim empirijsko-psihološkim radom upoznao u Njemačkoj, gdje je proveo šest godina. Osobno je bio vrlo dobro upoznat i s Wundtom, ali je u znanstvenom pogledu ipak više cijenio Helmholtza. Također, osnovao je prvi američki institut za eksperimentalnu psihologiju i prvu američku kliniku za duševne bolesti u svrhu psihološkog studija. Njegov rad tu ne staje, od 1887. godine izdavao je časopis za psihologiju pod naslovom „The American Journal of Psychology“ (Keilbach 1938, 135).

„Hallova se škola prvenstveno bavila psihološko-pedagoškim pitanjima. Već od 1890. godine počeli su se neki Hallovi učenici više zanimati za psihološke probleme religije. Među njima se naročito ističe James H. Leuba svojom radnjom o psihologiji religioznih pojava. Najvažniji i najpoznatiji pretstavnik psihologije religije u duhu Hallove škole je Edwin D. Starbuck sa svojim djelom Psihologija religije“ (Keilbach 1938, 136). „Drugi pravac američke

psihologije religije zastupa poznati pragmatist William James. Bio je neko vrijeme pristaša spiritizma, a puno se zalagao i za jednu psihoterapeutsku sektu“ (Keilbach 1938, 139).

Što se tiče rezultata, koji nas zanimaju obzirom na psihologiju religije, treba spomenuti da se „već kod Halla opisuju česte nagle religiozne promjene npr. obraćenja kod mladeži. Stvarno su to ipak samo kvantitativni podaci, a manjkaju pouzdani kriteriji na osnovi kojih bi se mogla razlikovati prava religioznost od prividnih ili lažnih religioznih pojava“ (Keilbach 1938, 135). Stoga, možemo reći da važnost američke psihologije religije nije u njenim rezultatima, već u njenom načelnom stavu prema religijskom problemu. Unatoč tome američka psihologija religije se ograničava na empirijsko ispitivanje religioznosti te govori o istinitosti i vrijednosti religije. Ona teoretski nastoji odvojiti iskustveno promatranje i opisivanje religioznih pojava od pitanja njihove spoznajno teoretske vrijednosti i metafizičke utemeljenosti. (Nikić, 2007, 8)

Psihologija religije u Americi nastala je iz spoznaje, „ali i uvjerenja da je religioznost „vitalna funkcija“ u najuzvišenijem smislu riječi , a da je zapravo pristupačna znanstvenom promatranju i ispitivanju kao i svako drugo duševno iskustvo. Pri ispitivanju religioznosti američki psiholozi polaze od biologističkog shvaćanja duševnog života i upravo zato inzistiraju na potsvijesti i instinktu. Zastupaju relativistički pragmatizam.“ (Nikić, 2007, 8) Uz sve navedeno potrebno je i spomenuti da su baš američki psiholozi osnovali psihologiju religije kao samostalnu znanost. To je u znanstvenom pogledu jedan od rijetkih proizvoda što ih je Europa „uvozila“ iz Amerike. (Nikić, 2007, 8)

2.5. Glavni predstavnici psihologije religije

Za potrebe ovog rada spomenut će se neki od glavnih predstavnika psihologije religije kao što su: William James, Edwin Diller Starbuck, George A. Coe, James B. Pratt i dr.

2.5.1. Edwin Diller Starbuck

U osnivače moderne psihologije religije pripada Amerikanac Edwin Diller Starbuck. Naziva se još najvažnijim i najpoznatijim predstavnikom psihologije religije u duhu Hallove škole i to sa svojim djelom „Psihologija religije“ (Keilbach 1938, 136). „Starbuck polazi od

osnovne pretpostavke da u svemiru vladaju opći zakoni i da u njemu nema nijednog dijela koji bi bio izuzet od opće zakonitosti. Po njemu se duhovno-svjesni život može empirički istraživati, jer se i on odvija po nepromjenjivim zakonima kao svako drugo zbivanje. Duhovni se život ipak razlikuje od običnog fizičkog zbivanja. Zato u njegovu ispitivanju treba donekle promijeniti metode prirodnih znanosti i prilagoditi ih svojstvenostima svijesti. To naročito vrijedi kad se radi o empiričkom ispitivanju religioznosti. Kod Starbucka psihologija religije znači čisto empirijsko ili induktivno - empirijsko ispitivanje pojava na području religioznog razvoja, istražuju se uzroci i uvjeti tog razvoja“ (Keilbach 1938, 136). Prema Keilbachu „on se u pogledu dobavljanja gradiva služi takozvanom listom pitanja. Odgovore na ta pitanja obrađuje čisto statistički. Pri tome se svjesno trudi da ostane na području čiste empirije“ (Keilbach 1937, 221). „Po Starbucku treba razlikovati dva glavna tipa religioznog razvoja: tip *s obraćenjem* i tip *bez obraćenja*. Centralno je pitanje čitave Starbuckove psihologije religije pojava samog obraćenja. Taj se pojam kod njega uzima u najširem i zato vrlo neodređenom smislu. Tom pojmu odgovara otprilike ono što se u grčkoj, rimokatoličkoj, anglikanskoj i luteranskoj crkvi navodno zove *konfirmacija* ili sv. potvrda. Obraćenje je po Starbucku značajna pojava mladosti“ (Keilbach 1938, 137). Kritike njegovom radu su da je netočan, čak i nekritičan i površan upravo zato jer ne vodi dovoljno računa o individualnim svojstvima religioznog doživljavanja (Keilbach 1937, 221).

2.5.2. George A. Coe

Da bi prikaz bio potpuniji treba barem ukratko spomenuti još nekoliko važnih imena. Donekle u duhu Starbuckovog pravca napisao je George A. Coe knjigu o duhovnom životu, a kasnije i jednu psihologiju religije. I on se uglavnom bavi pojavom religioznog obraćenja, a dolazi do sličnih rezultata kao Starbuck. Važno je napomenuti da je njegova knjiga o duhovnom životu bila vrlo raširena među metodističkim svećenstvom (Keilbach 1938, 150.)

2.5.3. James B. Pratt

Starbuckovu je metodu znatno usavršio James B. Pratt on je već u samom dobavljanju materijala mnogo oprezniji od Starbucka. Odgovore traži od takvih osoba, koje se u nekom smislu mogu smatrati značajnim tipovima religioznog života (Keilbach 1938, 150). Kako Keilbach navodi „sasvim novo kod njega je to, što svoje gradivo uspoređuje sa svjedočanstvima i rezultatima povijesti religija i etnologije. Međutim, u praktičnom

prosudivanju i ocjenjivanju pojedinih spomenutih trenutaka ni Pratt ne može svladati sve poteškoće što znači da je njegovo statističko gradivo prilično nedostatno, a k tomu je dosta jednostrano iskoristio podatke iz povijesti religija i etnologije. Što se tiče samog predmeta njegovog istraživanja, išao je za tim da analizira vjeru uopće“ (Keilbach 1938, 150). Također slijedi „po njemu se vjera općenito pojavljuje u ovom trostrukom obliku: kao primitivna lakovjernost, kao razumna vjera i kao emocionalna vjera. To je ujedno trostruka razvojna etapa vjere, koja se po svom sadržaju navodno sastoji u tom da Bog za nas predstavlja i znači neku vrijednost. Čovjek u prvom redu treba Boga, a razumijeva ga tek u podređenom smislu. Bog je za nas vitalan zahtjev, a nije toliko teoretski problem. Prattovo je tumačenje vjere biologističko i relativističko.“ (Keilbach 1938, 151).

2.5.4. George B. Cutten

George B. Cutten napisao je jedan od najboljih priručnika čitave psihologije religije uopće pod naslovom „Psihološke pojave kršćanstva.“ On ne donosi novo gradivo, već jedino prikazuje dotadašnje znanstveno stanje na području empirijskog istraživanja religije (Keilbach 1938, 151).

3. WILLIAM JAMES – VELIKAN AMERIČKE PSIHOLOGIJE

William James, američki je filozof i psiholog rođen u New Yorku 11. siječnja 1842. William je bio najstariji od petero djece Henryja Jamesa i Mary Walsh James. Obitelj je konstantno bila na relaciji Amerika – Europa, a zbog imućnosti to im je bio i omogućeno. Tijekom odrastanja William je bio zaljubljenik u umjetnost i slikanje što je i potvrdio studijem umjetnosti u trajanju od godinu dana (1858.g.).

Njegova braća i sestra su se ostvarivali u drugim pravcima, pa je tako brat Henry postao pisac, a sestra Alice bila je poznata po svojim dnevnicima, dok su se druga dva brata, Garth Wilkinson i Robertson, borili u američkom građanskom ratu. Nakon napuštanja slikarstva upisuje studij kemije, a studirao je i filozofiju, a potom i medicinu (1864.g.). Diplomirao je 1869. godine nakon čega je imao poteškoća sa zdravljem.

1860- ih počelo je Jamesovo izraženije zanimanje za psihologiju. Tri godine nakon što je diplomirao, James je bio pozvan da održi predavanje iz psihologije na Harvardu i od te 1872. godine pa u sljedećih 30- ak godina James je predavao psihologiju, filozofiju, anatomiju i fiziologiju.

James tako slovi za prvog velikana psihologije u Americi kao i ocem američke psihologije. Također 1875. godine oformio je i psihološki laboratorij na Harvardu, uz još dva takva: Wundtov psihološki laboratorij u Leipzigu 1879. i onaj Stanleyja Halla na John Hopkins University 1883.g. Iako je Jamesov laboratorij najstariji od navedenih nije prvi u svijetu jer je isključivo služio za nastavu i demonstracije, a ne za eksperimentiranje kao ostala dva.

James je imao kao utjecajni znanstvenik i svoje sljedbenike koji su nastavili u smjeru svog učitelja, a neki od njih su: Stanley Hall, Edward Thorndike, John Dewey i drugi.

Oženio je Alice Gibbens 1878. godine, ženu koju je odredio njegov otac, sa kojom je imao 5 djece. Preminuo je 26. kolovoza 1910. godine u Chocorui.¹

3.1. Opus Williama Jamesa

Od svih američkih psihologa prvi je, 1889. godine, stupio pred javnost s člankom o psihologiji vjere pod nazivom „The Psychology of Belief“ (Keilbach 1938, 139.-140). Nakon što je objavio knjigu *Načela psihologije* 1890. godine, u potpunosti se posvetio psihologiji. „Od toga vremena vrijedi James kao psiholog svjetskog glasa“ (Keilbach 1938, 140).

„Za znanstveni svijet bilo je njegovo djelo *O raznolikosti religioznog iskustva* pravi događaj. Ono se još i danas smatra najglavnijim i najtipičnijim djelom američke psihologije religije“ (Keilbach 1938, 140). Kada govorimo o Jamesovoj filozofskoj orijentaciji – radikalni je empirist. James je ponajprije poznat i kao utemeljitelj pragmatizma², dok je istina u njegovom rječniku uvijek u funkciji djelatna života. U ontologiji zastupa pak pluralizam, jer se sveukupna stvarnost ne može protumačiti ni dualistički, ni monistički, već joj je svrha u bogatstvu sveukupnosti. William James preteča je i funkcionalističke znanstvene psihologije te je utemeljitelj prvog američkog psihologijskog laboratorija (1870).

Glavna Jamesova djela su: *O raznolikostima religioznog iskustva* (On the Varieties of Religious Experience, 1902), *Pragmatizam* (Pragmatism, 1907), *Pluralistički svijet* (A Pluralistic Universe, 1909) te posmrtno: *Neki filozofski problemi* (Some Problems of Philosophy, 1911), *Eseji o radikalnom empirizmu* (Essays in Radical Empiricism, 1912).³

Za sebe je tvrdio da nije teolog, ni znanstvenik, a ni antropolog – *psihologija* je jedina grana znanja u koju je bio upućen. Stoga on upozorava da se njegova istraživanja pokušaju shvatiti u svjetlu *psihologije religije* (James 2017, 12). Jamesovo zanimanje za psihologiju rodilo se u Njemačkoj, gdje je u Berlinu, Heidelbergu i drugim gradovima slušao predavanja najpoznatijih psihologa. Nakon završetka studija (koji je dakako okrunio disertacijom) ponajviše se počeo zanimati za psihologiju. Tome u prilog ide i činjenica da je njegovo djelo *Načela psihologije* iz 1890. jedno od temeljnih djela moderne američke psihologije. U

¹ Parafrazirano prema: Pomerleau, P.W. Internet Encyclopedia of Philosophy: William James <http://www.iep.utm.edu/james-o/> (27. srpnja 2017. godine). Obrada autora.

² Pragmatizam- kriterij spoznavanja je praktična vrijednost, odnosno korist.

³ Parafrazirano prema: HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA (Mrežno izdanje), LZMK: James, William, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28643#> (Pristup: 28. srpnja 2017. godine)

krugovima američkih psihologa James je bio pionir suvremene psihologije.(Dogan, Šola 2014, 126.)

3.2.Vrijeme prosvjetiteljstva kao vremenski okvir života W. Jamesa

Pod prosvjetiteljstvom se podrazumijeva razdoblje u europskoj, ali donekle i sjevernoameričkoj kulturnoj i duhovnoj povijesti koje obuhvaća 17. i 18. stoljeće ili, prema drugim tumačenjima, kraj 17. i cijelo 18. stoljeće ili čak isključivo 18. stoljeće (Veljak 2013, 119.)

Možemo ga definirati kao intelektualni i duhovni pokret u spomenutom razdoblju. Njegova je temeljna značajka povjerenje u razum i u spoznatljivost svih prirodnih i društvenih pojava. To je razdoblje determinirano pokretom koji je – kako to precizira jedna od standardnih definicija, utemeljen na htijenju da se ljudske stvari upravljaju u skladu s razumom, a ne u skladu s religijom, praznovjerjem ili objavom. Isto tako to je razdoblje koje je obilježeno snažnom vjerom u moć ljudskoga uma da mijenja društvo i da individue oslobodi od okova tradicije i od ograničenja što ih nameće samovoljan autoritet. (Veljak 2013, 119).

Oblikuje se svjetonazor, „koji legitimirajuću ulogu religije i tradicije nadomješta ekvivalentnom funkcijom znanosti. Riječ je o novovjekovnoj kvantificirajućoj prirodnoj znanosti, dakle onoj vrsti znanosti koja se inicijalno oblikuje i afirmira upravo u tom razdoblju ranoga novovjekovlja“ (Veljak 2013, 119). U povijesti filozofije prosvjetiteljstvo se razlikuje od racionalizma i komplementarnoga mu empirizma, iako je prosvjetiteljstvo utemeljeno upravo na tim dvama pravcima koji predstavljaju dva lika novovjekovne filozofije, bitno obilježena svojim utemeljiteljima, a to su René Descartes i Francis Bacon. (Veljak 2013, 119.)

Nasuprot prijašnjoj teocentričnoj slici svijeta i još drevnijoj kozmocentričkoj slici svijeta „u središte – u odlučnoj mjeri antropocentrizmom obilježene – prosvjetiteljske slike svijeta dolazi čovjek sa svojim duhovnim i tjelesnim moćima, i to ne tek kao generičko biće, već ponajprije kao individua, razumno, svjesno i samosvjesno biće, pri čemu se posebno ističe individualna odgovornost, oslobođenje od maloljetništva, odnosno, kantovski rečeno, *samoskrivljene nezrelosti*“ (Veljak 2013, 120-121).

Na nastanak prosvjetiteljstva znatno utječu i „Spinoza, svojom panteističkom koncepcijom svijeta, i Leibniz, ali je pojava prosvjetiteljstva posve nezamisliva bez empirističkoga ozračja, kakvo je vladalo u Engleskoj potkraj 17. stoljeća“ (Veljak 2013, 121).

Prosvjetiteljske su ideje potom iz Engleske prenesene u Francusku, pri čemu su presudni bili tekstovi Montesquieua (*O duhu zakona*) i Voltairea (*Filozofska pisma*), a iz Francuske su se dalje, dakako, proširile cijelom Europom. Ipak, vrhunac je prosvjetiteljstvo doseglo upravo u Francuskoj u 18. stoljeću, kad su francuski jezik, duh, ukus i običaji postali modelima za Europu u cjelini. (Veljak, 2013,121).

4. PSIHOLOGIJA RELIGIJE U ANALIZI WILLIAMA JAMESA – GLAVNE INTERPRETACIJE

Rad i analiza samog fenomena religije u cjelini djela W. Jamesa vrlo je pozitivna, a njegov doprinos koristan. Njegova istraživanja religioznog ponašanja ukazuju na središnje značenje za samo razumijevanje psihe kod religioznog čovjeka. No, ne samo to, James ima također i pozitivan pristup religiji za razliku od nekih psihologa kao što su Fromm ili Freud, što ga kao takvog stavlja u kontrast sa svim pozitivističkim i idealističkim analizama fenomena religije. (Dogan, Šola, 2014, 126.).

4.1. Religijsko ponašanje je normalno

Nakon provedenih istraživanja William James dolazi do općeg zaključka da religioznost nije nikakav znak psihičke ili bilo kakve poremećenosti pojedinca, nego religioznost pripada u normalno ponašanje čovjeka. Tom tvrdnjom razlikuje se od Freuda, Fromma i drugih. Religioznost se ne može spajati s patološkim stanjima, kako je to do tada vjerovala europska psihijatrijska praksa. Izdignuvši se od tog stajališta, James se zalaže za religiozno ponašanje kao tipično i normalno stanje čovjeka. I ne samo to, on smatra da je takvo ponašanje – najvažnije ljudsko ponašanje. (Dogan, Šola 2014, 126.-127).

Međutim, potrebno je upozoriti na neke važne činjenice i ideje kojima se W. James služio u donošenju svojih zaključaka. Prvo, kada govori o religiji James podrazumijeva intimnu, nutarnju, subjektivnu religiju, a upravo tu religiju on razlikuje od institucijske religije. Institucijska religija ne pripada u Jamesovu analizu religijskog fenomena, on ju zanemaruje, a svoj interes prebacuje na osobnu, tj. intimnu religiju (još ju naziva čistom i jednostavnom religijom). (Dogan, Šola 2014, 127).

James se ograđuje od institucijske religije, tu vrstu religije ne želi analizirati, već svoj interes želi usmjeriti ka osobnoj religiji. Za njega je ta religija čisto osobna, a ne kako ju naziva, ritualna religija. Navedeno je potrebno imati na umu jer James želi prići religioznom fenomenu u njegovoj biti, tj. izvornosti, a ne u teološkoj ili pak u crkvenoj praksi. Crkve i ostale joj slične skupine žive zahvaljujući tradiciji, pa on tvrdi da se ne može doći do izvornog oblika religije. Da je James nailazio na poteškoće zbog svojih ideja, govori i činjenica da je problem nastao već u samom pokušaju definiranja pojma religije u okvirima njegovog shvaćanja. Iz širine koju je James pripisao religiji stoji da je gotovo sve religija. U tom vidu osnovno značenje religije odnosi se na afektivno-emotivno područje ljudske psihe, dok i sam James tvrdi da je u korijenima religije , prisutna iracionalnost. (Dogan, Šola 2014, 128).

4.2. Kritika medicinskog materijalizma

Kako James ukazuje na izvornost religije, govori da je ona nužno vezana uz područje nesvjesnoga u samom čovjeku. To se može obilježiti i kao izvanracionalno, jer nasuprot tome, racionalno u Jamesovoj analizi predstavlja drugu etapu u njegovoj analizi fenomena religije. Taj isti se trudi da onaj osobni religiozni fenomen oblikuje u pojmove i zaključke jer ondje gdje je prisutna neposrednost – ondje je i izvorna religija. Potrebno je i napomenuti da James smatra religiju paralelnom stvarnosti naspram znanostima. Ta ista ljudska znanost predstavlja za njega „opasan“ svijet apstrakcije, ne uviđajući da religija, nasuprot tome u sebi nosi konkretnu izvornost kao i bogatstvo iskustva, a ono se ne može izraziti u apstrakciji i apstraktnim pojmovima. Promatramo li religiju u tom pravcu uočit ćemo Jamesovu borbu s takozvanim *medicinskim materijalizmom*.(Dogan, Šola 2014, 128.-129.)

William James imao je prilike susretati se s medicinskim interpretacijama religioznog fenomena i to kod ljudi koji su vrlo duboko proživljavali svoje religiozno iskustvo, već na početku potrebno je naglasiti da je vrijeme u kojem je James živio i djelovao bilo vrijeme prosvjetiteljstva o čemu se već u radu govorilo. Ilustracije radi, to je vrijeme u kojem se vjerovalo da se baš sve može objasniti i dokazati takozvanom znanstvenom metodom, prije svega, još preciznije - pozitivističkom metodom. Kako se sve svodilo na objašnjavanje, nekom vrstom metoda, i s religijom je bilo isto, dakle ne postoji misterij koji se znanstveno ne bi mogao objasniti pa tako nije izostala ni religija. (Dogan, Šola 2014, 129.)

U kontekstu američke medicine, oni su religiozne fenomene tumačili kao plod, ali i posljedicu psiholoških poremećaja pojedinca. Stoga, religija nije ništa drugo, nego „simptom

različitih bolesnih stanja pojedinih dijelova ljudskog organizma“ (Dogan, Šola 2014, 129.). Čak i sam William James u tom pravcu spominje specifične zdravstvene uvjetovanosti kod nekih ljudi koji su izrazito religiozni, a on ih naziva *genijima*. Neki od njih pokazivali su vanjske nestabilnosti, dok su neki od religijskih vođa ili pak utemeljitelja pokazivali psihičke neuravnoteženosti, opsjednuća, melankoliju, emocionalne preosjetljivosti i sl. Za takve genije James navodi sljedeće „ Često bi padali u zanos, slušali glasove, imali viđenja i pokazivali raznovrsne osebnosti koje se obično klasificiraju kao patološke. Štoviše, te patološke značajke često su im pomagale da u svojoj karijeri steknu autoritet i utjecaj.“ (James 2017, 14) Primjer jednog takvog je George Fox, a prema Jamesu „Kvekerska religija što ju je on osnovao nešto je što se ne može dovoljno nahvaliti. U danima kada je vladala prijevara, bila je to vjerodostojna religija ukorijenjena u spiritualnoj nutrini, te povratak nečemu sličnijem izvornoj evanđeoskoj istini od ičega što su ljudi u Engleskoj ikada poznavali. U mjeri u kojoj kršćanske sekte danas napreduju prema slobodoumnosti, one se naprosto vraćaju na položaj što su ga tako davno bili zauzeli Fox i rani kvekeri. Nitko se ni na trenutak ne može drznuti reći kako je u pitanjima duhovne mudrosti i sposobnosti Foxov um bio bolestan.“ (James 2017, 14)

Unatoč tome, James vrlo oštro odbacuje misli o patološkoj osnovi religije i svih njezinih vrijednosti. Jer sve takve duševne prenapetosti kada se do kraja istraže, zapravo se svode na puku konstitucijsku sklonost bolestima nastalu zbog lošeg djelovanja različitih žlijezda koje fiziologija tek treba otkriti, ukoliko razmotrimo ideju medicinskog materijalizma prema Jamesu (Dogan, Šola 2014, 130.). Medicinski materijalizam je odgovarajući naziv za sustav mišljenja koji se razmatra i koji tada smatra kako je uspješno potkopao spiritualni autoritet takvih ljudi. (James 2017, 18).

Ono što slijedi je pregled takvog predmeta s najšireg stajališta. Nakon što su ustanovljene psiho fizičke povezanosti, moderna je psihologija usvojila pretpostavku da ovisnost mentalnih stanja o onim tjelesnima mora biti temeljita i potpuna. Ukoliko istu prihvatimo, tada one pretpostavke, za koje se zalaže medicinski materijalizam, moraju vrijediti općenito, ako već ne u svakoj pojedinosti. Činjenici u prilog ili bolje rečeno u skladu s općim postulatom psihologije, navodi se da „ne postoji nijedno jedino stanje duha, uzvišeno ili priprosto, zdravo ili bolesno, koje ne bi bilo uvjetovano nekim organskim procesom. Znanstvene teorije organski su uvjetovane baš kao i religiozni osjećaji (...)“ (James 2017, 18) Za sve naše zanose, čežnje ili žudnje, naša vjerovanja, pitanja i sl. možem reći da su organski uvjetovana, bilo da su dio religioznog sadržaja ili ne. Stoga je zastupanje organskog uzroka

religioznog stanja duha, kako bi se pobila tvrdnja da ono posjeduje više spiritualne vrijednosti, u najmanju ruku proizvoljna. (James 2017, 19.)

Stoga, zaključno, takvo gledanje na religiju je za Jamesa u najmanju ruku besmisleno, jer se fenomenu religije ne može prići samo s medicinske (patološke!) strane. Zbog toga on takve zaključke smatra nelogičnim, ali i proizvoljnim – u konačnici krivima. Uz to se navodi da je najbolje napustiti područje neuroza i psihijatrijskih poremećaja, kada govorimo o religiji. (Dogan, Šola 2014, 130.) Smatra i da su medicinski materijalisti zakašnjeli dogmatičari koji su koristili kriterij podrijetla na destruktivan umjesto akreditivan način, dok u svojem pripovijedanju o patološkom podrijetlu uspješni su samo dok druga strana zagovara nadnaravno podrijetlo ili podrijetlo uopće. (James 2017, 21.)

4.3. Sveto

Da bi ostvario svoje postulate James tvrdi da ne smijemo ostati kod prosjeka religioznih ljudi, već je potrebno potražiti uzorke religioznog života u kojima se očituje sva plodnost religije pa bi za Jamesa takvi uzorci bili sveci, mističari i slično, tj. osobe koje su, kako on navodi religiozno uspjezne. Kako bilo, može se zaključiti da je Jamesovo uvjerenje da se plodovi religije najbolje mogu istraživati u svetosti kao samom vrhuncu religioznog iskustva. On nadalje navodi kako se u svetosti može najbolje analizirati sama bit religije kao takva i uz to psihologija religije. (Dogan, Šola 2014, 131.)

Svetost je prema Jamesu „središte osobne energije pojedinca koje oblikuje svako njegovo ponašanje. To je ona snaga koja je prisutna u svim velikim religijama“ (Dogan, Šola 2014, 131). Ponovno se upozorava upravo na definiciju religije, koju i sam James uzima kao temelj za svoje istraživanje. Ta religija nije religija logičkih zaključaka ili pak racionalne spoznaje, već religija intuicije, osjećaja i nadrazuma. Temelj upravo takve religije je neposredno, isključivo ponovno osobno iskustvo. (Dogan, Šola 2014, 131.) Ti religiozni ljudi koji to neposredno iskustvo posjeduju, govore da neposredno komuniciraju s Bogom, s Duhom ili s božanstvom. Budući da je to iskustvo zajedničko skoro pa svim religijama, upravo ga James uzima kao univerzalni pojam svetosti. Navodi i osnovne karakteristike (Dogan, Šola 2014, 131.):

Prvo je „osjećaj da živimo životom koji nadilazi sitne ovosvjetske sebične interese, te uvjerenje, ne samo intelektualno, nego i osjetilno, o postojanju idealne sile u svijetu. U

kršćanskoj svetosti ta se sila uvijek personificira kao Bog“ (Dogan, Šola 2014, 131). Zatim, kao drugo „osjećaj prijateljskog *uranjanja idealne sile* u naš vlastiti život te dobrovoljno podčinjavanje njezinoj vlasti“ (Dogan, Šola 2014, 131). Treće, „snažno oduševljenje i *sloboda* kao posljedica brisanja granica zagušujuće jastvenosti“ (Dogan, Šola 2014, 131). I četvrto, „pomicanje emocionalnog središta prema *ljubavi i skladu*, prema „da, da“, što dalje od „ne“, kad se radi o zahtjevima ne-ega. “ (Dogan, Šola 2014, 131). Sve navedeno James naziva *unutarnjim stanjem* svetosti, a koje ima i svoje vanjsko obličje. On također nabroja i vanjske forme svetosti, koje naravno proistječu iz samog korijena svetosti, iz središta religioznog čovjeka. Te vanjske forme svetosti su npr: *asketizam, duševna snaga, čistoća, milosrde*. Svaki oblik svetosti James obilno ilustrira životom pojedinih svetaca, mističara i velikana iz povijesti religija. U analizi same svetosti James zamjećuje i njezinu svrhu. Odatle i snaga mnogih svetaca, drži James, da svoj život velikodušno žrtvuju za čovjeka, za dobro čovječanstva i za sav svijet. Motivi svetosti često su *milosrde, poniznost i samonije kanje* pred Bogom. James smatra da su ta tri načela ona sila kojom svetost pruža nadnaravnu snagu koja nadilazi ljudske sile i logiku. (Dogan, Šola 2014, 132.)

Analizu svetosti završavamo Jamesovom sljedećom tvrdnjom gdje navodi, „da je svetost izvor potrebe kako bi se svijet učinio skladnim, dobrim, lijepim i Božjim. Jer sveta osoba postaje krajnje osjetljiva na unutarnje proturječje ili nesklad, a nesloga i zbrka postaju nepodnošljive. Međutim, kad James govori o obraćanju on upozorava i na to da proces sazrijevanja svetosti u religioznih ljudi nije običan proces“ (Dogan, Šola 2014, 133).

4.3.1. Svetost i obraćenje

Obraćanje je temeljni proces religioznog sazrijevanja iz kojega slijedi plodna svetost, ali što je po Jamesu zapravo obraćenje? Prema Jamesu „proces obraćenja je integracija cjelokupnog prijašnjeg života u novu perspektivu suživota i zajedništva s Bogom. Susret s Bogom u najdubljem sloju ljudskog bića potpuno mijenja čovjeka i njegov dotadašnji život. Taj proces preobrazbe pravi je put prema svetosti. Vrhunac obraćenja, svetosti i zajedništva s Bogom jest mistično iskustvo, koje je isključivo osobno i intimno“ (Dogan, Šola 2014, 134).

4.4. Razlikovanje dvaju aspekata religije – institucionalni i personalni

Važno je napomenuti da James razlikuje institucionalnu i personalnu religiju. „Prva označuje skup svega onoga čime čovjek hoće ugoditi božanstvu: molitva, žrtva, obredi, crkvena organizacija, crkvene dogme itd. Druga se sastoji u osobnom religioznom doživljavanju, u savjesti, u doživljaju nesavršenosti itd. Institucionalne funkcije (crkvena organizacija sa svojim svećenicima i sakramentima) su od sasvim podređene i sporedne važnosti, pa se zato ni ne uzimaju dalje u obzir“ (Keilbach 1938, 141.).

Personalna će se religija na neki način pokazati osnovom svake religiozne nauke i crkvene organizacije: osnivači pojedinih religija odnosno crkava intenzivno su proživljavali svoj osobni odnos prema Bogu i tim su zapravo stvarali konkretne religiozne oblike. Kasniji vjernici velikim dijelom žive od tradicije, koja konačno nije drugo nego sačuvana personalna religioznost onoga koji je njihovu religiju osnovao (Keilbach 1938, 141.).

Stoga se kod Jamesa pojam religije već od početka uzima u tom smislu, da označuje doživljaje, i iskustva pojedinih ljudi kao takvih, i to utoliko ukoliko smatraju da imaju odnos prema nečem božanskom, bez obzira na to kako si oni to božansko pobliže predstavljaju. Na takvoj se religioznosti može doduše osnovati takozvana institucionalna religioznost, ali ovdje se ona promatra samo kao neposredno osobno iskustvo. Što se tiče pojma božansko, valja još spomenuti da se on uzima u najširem smislu. Ne pita se da li se radi o konkretnom božanstvu ili ne, već se misli na ono što je najizvornije i najistinitije u svemiru. Stoga bi se religija mogla upotrebiti u smislu općeg čovjekovog stava prema praistini, ili u smislu cjelovitog reagiranja na život i uopće na svemir. (Keilbach 1938, 141.).

Međutim, „ima ipak razloga za to da se religija uzme u određenijem značenju. Način govora je naime takav, da religioznost uvijek označuje neko ozbiljno duševno stanje. Prema tome bi na pr. bilo neumjesno, da se i čisto ironički stav kao cjelovito reagiranje na život i svijet zove religijom. Hoćemo li isključiti iz religije ono što se protivi načinu govora, onda ne smijemo pojam božanstva uzeti naprosto u smislu najviše istine, već u smislu takve najviše istine, prema kojoj se čovjek ozbiljno i svečano odnosi“ (Keilbach 1938, 141.-142.).

James navodi da „moralnost i religioznost označuju način, kojim se odnosimo prema svemiru. U moralnosti se naprosto pokoravamo zakonima svemira; možda se pokoravamo teška srca, tako da nam je moralni život teret. U religioznosti se radosno predajemo najvišoj istini; iskrena religiozna služba nikad nije teret.

Hoćemo li ustanoviti u čemu se sastoji bit religioznog iskustva, onda moramo pronaći onaj trenutak kojim se religiozno iskustvo razlikuje od svakog drugog iskustva. To je opće,

prokušano psihološko načelo. Jer i kad želimo utvrditi značenje izvjesnog organa, moramo prije svega pitati: Koje je njegovo značajno djelovanje? Njegovu ćemo svrhu pronaći u onoj funkciji, koje nema nijedan drugi organ.“(Keilbach 1938, 142).

5. PROSUDBA JAMESOVE PSIHOANALIZE RELIGIJSKOG FENOMENA

Na kraju ovoga kratkog pregleda Jamesove psihoanalize religije potrebno je dati i kritički prikaz njegova rada. Općenito govoreći, „James želi dati pozitivan obol fenomenu religije i njegovim različitim pojavnim oblicima. U načelu, kad govori o religiji, James je pozitivno orijentiran prema njoj. Međutim, on ide i korak dalje. Ne samo da pozitivno vrednuje religiju i religiozno ponašanje nego i samu religiju želi očistiti od nereligioznih elemenata. Osobito je Jamesu na srcu osobna religija, religija ljudske intime, nutrine. Smeta mu svaki univerzalni govor o religiji, on želi personalni odnos kao jedino ispravan u religioznom govoru. U tom smislu on kritizira znanstveni pristup religiji jer to zapravo osiromašuje osobnu religiju. Bog što ga priznaje znanost, cinično primjećuje James, mora biti isključivo bog univerzalnih zakona, koji svoj posao obavlja naveliko, a ne nasitno. Svoje postupke on ne može prilagodavati udobnostima pojedinca“ (Dogan, Šola, 2014, 134). Za Jamesa je slijed stvari da se čovjek na temelju spoznaje znanstvenog boga prema njemu odnositi kao prema *najvišoj instanci, tj. instituciji* kojoj se želi dodvoravati, e da bi onda taj autoritarni sistem u konačnici bog, pozitivno reagirao, i odgovorio na ljudsku podložnost (Dogan, Šola 2014, 134).

Jamesov je doprinos novom vrednovanju religije u načelu pozitivan, iako se uvijek može naći mjesto za neko nejasno pitanje i nedorečenu misao. No pogledajmo nadalje u kratkim

kritičkim crtama cjelokupno njegovo psihoanalitičko pristupanje fenomenu religije. Kao *pozitivno* u njegovu radu može se navesti:

1. „Interpretirajući religiozni fenomen, James mu ne pristupa kao nekom djelomičnom području ljudske psihe, nego kao *cjelovitom fenomenu ljudske duše*. Religija nije partikularni dio ljudske naravi, nego njezin integralni dio“(Dogan, Šola, 2014, 135).
2. „Vrlo pozitivan doprinos u analizi religije je Jamesovo vrednovanje religije kao *normalnog stanja ljudske duše*. Psiholozi koje smo do sada spominjali smatrali su religiju i religiozno ponašanje patološkim stanjem ljudske naravi. James to potpuno odbacuje. Religiozan čovjek je normalan čovjek“(Dogan, Šola, 2014, 135).
3. „James ukazuje na jednu za religiozno ponašanje jako važnu činjenicu: nije toliko važno gdje se zapravo, psihološki gledano, rađa religiozni fenomen. Važno je njegovo mjesto u cjelovitosti ljudskog života. Religija je prema Jamesu jednostavno *korisna*“ (Dogan, Šola, 2014, 135).
4. „Na kraju možemo spomenuti i važnost značenja koje James daje religiji u samom *procesu dozrijevanja osobe*“(Dogan, Šola, 2014, 135).

Općenito gledano postoje i *prigovori* njegovu radu kao i zaključcima koje on izpsihoanalize religije izvodi. Tako možemo neke od njih i spomenuti:

1. „Dobri poznavatelji Jamesove psihologije religije smatraju je njegovo *prenaglašavanje osobne religije*, kao intuitivno-afektivno-emotivne religije, nedostatak. On olako odbacuje, štoviše neopravdano zanemaruje, religiju koja ima svoje vanjsko lice, pojmovne kategorije i univerzalnu strukturu“(Dogan, Šola, 2014, 135).
2. „Isto tako smatra se neopravdano Jamesovo isključivanje objektivne religije u njezinu *društvenom obliku*. On naglašava vrijednost subjektivne religije, a zanemaruje sav onaj kulturološki, socijalni i objektivni lik religije, koji se stoljećim oblikovao u povijesti. Čovjek je po naravi biće koje se eksplicira u vanjskom svijetu. Tako i najdublja čovjekova intim dolazi na vidjelo dana. Posebno je to vidljivo u religioznom svijetu. Taj dio religioznog iskustva James zanemaruje“(Dogan, Šola, 2014, 135-136).
3. „Posebno mjesto u kritici ima Jamesovo mišljenje da su religija i religiozno ponašanje *pragmatične naravi*. Naime, za Jamesa religija je zanimljiva jer je

čovjeku korisna. On se ne trudi ući u pitanje o izvoru religije, nego samo u pitanje koliko religija efektivno koristi ljudskom sazrijevanju i stabilnosti ljudske duše. Tu leži i opasnost da religija bude svedena na čistu funkcionalnost, bez samostalne vrijednosti i originalnosti“(Dogan, Šola, 2014, 136).

6. ZAKLJUČAK

Nakon proučavanja života, rada i Jamesovih istraživanja može se zaključiti da je religija i sam religijski fenomen srž svih njegovih traganja. Razlikuje se iz mase drugih psihologa jer prvi daje pozitivan kurs religiji u području psihologije, može se reći da je bio revolucionaran za to vrijeme, vrijeme prosvjetiteljstva, jer je spojio nespojivo i pokazao vezu između ta dva pojma koja su izazivale kontroverze: religije i psihologije. James ide i korak dalje, on religiju kao fenomen želi izdici od ostalih fenomena.

No, čini i jednu pogrešku, ograničio je svoje svjetonazore o religiji i religioznom fenomenu na onu nutarnju, intimnu religiju i zanemario institucijsku dimenziju religije. U njegovom radu može se zaključiti i da je religija prema Jamesu korisna.

To su neki od glavnih zaključaka u Jamesovoj interpretaciji religije. Stoga, može se reći da je rad Williama Jamesa, svakako, zanimljiv. Međutim, mora se priznati da ima još puno pitanja na koje bi on morao odgovoriti. Po svemu sudeći, osim što je koristan, prije svega je pionirski.

7. LITERATURA

1. Čorić, Š. Šimun. 2003. *Psihologija religioznosti*, Slap: Jastrebarsko
2. Dogan, Nikola, Ivica Šola. 2014. *Razmeđa religije i kulture. Uvod u znanosti o religiji*. Osijek: Odjel za kulturologiju Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku
3. HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA (Mrežno izdanje), LZMK: James, William, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28643#> (Pristup: 28. srpnja 2017. godine)
4. James, William. 2017. *Raznolikosti religioznog iskustva. Studija o ljudskoj prirodi*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
5. Keilbach, Vilim. 1937. „Moderna psihologija religije“. *Obnovljeni život* 18, (5): 218.-232.
6. Keilbach, Vilim. 1938. „Američka psihologija religije“. *Obnovljeni život* 19, (3): 135.-152.
7. Nikić, Mijo. 2007. *Psihologija religije*. Zagreb: Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu
8. Pomerleau, P. W. Internet Encyclopedia of Philosophy: William James <http://www.iep.utm.edu/james-o/> (27. srpnja 2017. godine).

9. Veljak, Lino. 2013. „Je li prosvjetiteljstvo definitivno stvar prošlosti?“. *Studia lexicographica*, 7, 2(13): 119.–127.
10. Zrinščak, Siniša. 2008. „Što je religija i čemu religija: Sociološki pristup“. *Bogoslovska smotra*, (1): 25.-37.

11.SUMMARY

WILLIAM JAMES'S PSYCHOLOGY OF RELIGION

ABSTRACT: Beginning of this paper brings you basic review of psychology of religion. Further in work, you can read theses about the connection between psychology and religion, it's main subject and are there some religious problems in the light of modern psychology of religion. Next chapter is dedicated to american psychology of religion because of interest of american psychologists, which is mentioned deeper in the review. Also, you can read about some of the primary representatives of psychology of religion's territories, like, William James, Edwin Diller Starbuck, George A. Coe, James B. Pratt and others. What comes next is a review of an american psychology's father, who is of course William James. In resumption are all the works of the great psychologist shown, and so is the time in which James was living and working. Next is William James's analysis of psychology of religion and that chapter contains James's main interpretations; so it is explained why is, according to James, religious behavior normal, his criticism about medical materialism, and, according to James's conclusions, the phenomenon of sacred is shown with special review on sanctity and conversion. The difference of James's two religions, institutional and personal, is explained at last. After that, judgement of James's psychoanalysis of the religious phenomenon is presented with positive and negative sides.

Key words: William James, psychology of religion , On the Varieties of Religious Experience, american psychology of religion, enlightenment